

MASOFAVIY TA'LIM TUSHUNCHASI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Tajibayev Behzod Jumaniozovich

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda masofaviy ta'lim tushunchasining mazmun-mohiyati, shakllanish tarixi va rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Masofaviy ta'limning paydo bo'lishiga ta'sir etgan omillar, uning an'anaviy ta'limdan farqli jihatlari hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, masofaviy ta'limni tashkil etishning pedagogik asoslari, elektron ta'lim resurslari, kommunikatsiya vositalari, nazorat va baholash tizimlari hamda ushbu ta'lim shaklining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, raqamlashtirish, internet, platforma, interaktivlik, kompetensiya, mustaqillik, uzluksizlik, samaradorlik, innovatsiya, virtual muhit, sun'iy intellekt.

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim tizimida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Shu jarayonda masofaviy ta'lim zamonaviy ta'limning muhim shakllaridan biri sifatida shakllandi. U o'qituvchi va o'quvchining bir joyda bo'lishini talab qilmasdan, internet va raqamli texnologiyalar orqali bilim olish imkonini yaratadi. Masofaviy ta'lim ta'lim xizmatlarining ommabopligini oshirish, uzluksiz ta'limni ta'minlash hamda ta'lim sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Masofaviy ta'lim – bu ta'lim oluvchi va pedagogning geografik jihatdan bir-biridan uzoqda joylashgan holda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o'quv jarayonini tashkil etish shaklidir. Mazkur ta'lim turi bilimlarni yetkazish, o'zlashtirish, nazorat qilish va baholash jarayonlarini elektron vositalar orqali amalga oshirish imkonini beradi. Masofaviy ta'limning asosiy maqsadi ta'lim xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, uzluksiz ta'limni ta'minlash va ta'lim sifatini oshirishdan iboratdir. Ushbu ta'lim shakli an'anaviy auditoriya mashg'ulotlarini to'liq yoki qisman almashtirishi mumkin bo'lib, o'quvchilarga mustaqil ta'lim olish, o'z vaqtini samarali boshqarish va individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyatini yaratadi.

Masofaviy ta'limning eng muhim jihatlardan biri uning moslashuvchanligidir. Ta'lim oluvchi istalgan joyda va qulay vaqtda o'quv materiallari bilan ishlashi, topshiriqlarni bajarishi va pedagog bilan muloqot qilishi mumkin. Bu esa ayniqsa ish bilan band bo'lgan shaxslar, ikkinchi mutaxassislik olishni istovchilar, imkoniyati cheklangan fuqarolar hamda chekka hududlarda

istiqomat qiluvchi aholi uchun katta qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, masofaviy ta'lim o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini nazorat qilish, mas'uliyat hissi va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Masofaviy ta'lim tizimi bir nechta muhim tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular elektron o'quv resurslari, virtual ta'lim platformalari, videokonferensiya vositalari, elektron kutubxonalar, onlayn test tizimlari va masofaviy nazorat mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlarning uyg'un ishlashi ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi va pedagog hamda o'quvchi o'rtasidagi muntazam aloqani saqlab turishga yordam beradi.

Masofaviy ta'limning paydo bo'lishi XIX asrning o'rtalariga borib taqaladi. Dastlab ta'limning ushbu shakli yozishmalar asosida tashkil etilgan bo'lib, o'quv materiallari pochta orqali yuborilgan va bajarilgan topshiriqlar ham shu usulda tekshirilgan. Bu davrda ta'lim olish imkoniyati cheklangan aholi qatlamlari uchun bilim olishning yangi imkoniyatlari yaratildi. Pochta orqali tashkil etilgan ta'lim kurslari ko'plab mamlakatlarda keng tarqalib, masofadan o'qitishning ilk ko'rinishi sifatida tarixda muhim o'rin egalladi. XX asrning birinchi yarmida radioaloqa va televideniye texnologiyalarining rivojlanishi masofaviy ta'lim imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Radio orqali ma'ruzalar uzatish, televizion darslarni tashkil etish va maxsus ta'lim dasturlarini efirga berish amaliyoti shakllandi. Ushbu davrda ta'lim jarayoni ko'proq bir tomonlama axborot uzatish xarakteriga ega bo'lsa-da, keng auditoriyani qamrab olish imkoniyati paydo bo'ldi. XX asrning oxirlariga kelib kompyuter texnologiyalarining ommalashuvi masofaviy ta'lim rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi. Elektron darsliklar, kompyuter dasturlari va multimedia vositalaridan foydalanish orqali ta'lim jarayonining sifati oshdi. Internet tarmog'ining jadal rivojlanishi esa masofaviy ta'limni butunlay yangi darajaga olib chiqdi. Elektron pochta, forumlar, veb-saytlar va onlayn platformalar orqali o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ikki tomonlama interaktiv muloqot imkoniyati yaratildi.

Masofaviy ta'limning rivojlanishini shartli ravishda bir necha bosqichlarga ajratish mumkin. Birinchi bosqich – korrespondensiya yoki yozishmalar orqali ta'lim bosqichi hisoblanadi. Bu davrda barcha o'quv materiallari pochta xizmatlari orqali yetkazilgan va bilimlarni nazorat qilish ham yozma shaklda amalga oshirilgan. Mazkur bosqich masofaviy ta'limning shakllanish davri sifatida e'tirof etiladi. Ikkinchi bosqich radio va televideniye texnologiyalariga asoslangan ta'lim davridir. Bu bosqichda o'quv materiallarini bir vaqtning o'zida katta auditoriyaga yetkazish imkoniyati paydo bo'ldi. Turli ta'limiy ko'rsatuvlar, radio darslar va maxsus ta'lim kanallari tashkil etildi. Biroq bu davrda ham ta'lim oluvchining faolligi va o'qituvchi bilan muloqoti cheklangan edi. Uchinchi bosqich kompyuter texnologiyalariga asoslangan ta'lim bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda elektron

darsliklar, kompakt disklar, multimedia kurslari va maxsus dasturiy vositalardan foydalanish yo'lga qo'yildi. O'quv materiallari nafaqat matn, balki grafik, audio va video shakllarda ham taqdim etila boshlandi. To'rtinchi bosqich internet texnologiyalariga asoslangan elektron ta'lim davridir. Bu bosqich masofaviy ta'limning eng jadal rivojlangan davri bo'lib, unda virtual ta'lim muhiti, elektron kurslar, videokonferensiyalar va interaktiv platformalar keng qo'llanila boshlandi. Ta'lim jarayoni yanada moslashuvchan, qulay va samarali tus oldi. Beshinchi bosqich zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim davri hisoblanadi. Hozirgi kunda bulutli texnologiyalar, mobil ilovalar, virtual va kengaytirilgan reallik tizimlari, katta ma'lumotlar tahlili hamda adaptiv o'qitish texnologiyalari masofaviy ta'limning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Ushbu bosqichda ta'lim oluvchining individual ehtiyojlari hisobga olinib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli shakllanmoqda.

Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklaridan biri ta'lim olish imkoniyatlarining kengayishidir. Ta'lim oluvchilar geografik joylashuvi, yoshi yoki kasbiy faoliyatidan qat'i nazar istalgan ta'lim dasturlarida qatnashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ta'limning demokratlashuviga va inson kapitalining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yana bir muhim afzallik iqtisodiy samaradorlik bilan bog'liq. Masofaviy ta'limda transport xarajatlari, yotoqxon va auditoriya bilan bog'liq sarf-xarajatlar kamayadi. Ta'lim muassasalari ham moddiy resurslardan yanada oqilona foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, elektron resurslardan ko'p marotaba foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Masofaviy ta'lim ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham katta hissa qo'shadi. O'quvchi o'z faoliyatini rejalashtirish, ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish va amaliyotda qo'llashga o'rganadi. Bu esa zamonaviy mehnat bozorida talab etiladigan muhim kompetensiyalarning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, masofaviy ta'limning ayrim muammolari ham mavjud. Jumladan, internet sifati va texnik vositalarning yetarli emasligi, o'quvchilarning motivatsiyasi pasayishi, amaliy mashg'ulotlarni to'liq tashkil etishdagi qiyinchiliklar hamda akademik halollikni nazorat qilish masalalari shular jumlasidandir. Biroq zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi natijasida ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha samarali yechimlar ishlab chiqilmoqda.

Masofaviy ta'limning samaradorligi nafaqat texnik vositalar bilan, balki uning pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilishiga ham bevosita bog'liqdir. Zamonaviy pedagogika masofaviy ta'limni o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim modeli sifatida talqin qiladi. Bunda o'quvchi bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Pedagog esa bilim beruvchi manbadan ko'ra ko'proq maslahatchi, yo'naltiruvchi va

muvoqilashuvchi vazifasini bajaradi. Shu sababli masofaviy ta'limda o'quv materiallarini ishlab chiqishda ularning ilmiyligi, tizimliliigi, tushunarliliigi va interaktivligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Masofaviy ta'lim jarayonida konstruktivizm, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv kabi zamonaviy pedagogik konsepsiyalar keng qo'llaniladi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil bilim olish, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va hamkorlikda o'qitish texnologiyalari masofaviy ta'lim muhitida samarali natijalar bermoqda.

Masofaviy ta'limning muvaffaqiyati ko'p jihatdan elektron ta'lim resurslarining sifati va mazmuniga bog'liq. Elektron ta'lim resurslari deganda elektron darsliklar, videoma'ruzalar, audio materiallar, virtual laboratoriyalar, elektron testlar, taqdimotlar va boshqa raqamli o'quv vositalari tushuniladi. Ushbu resurslar o'quv materiallarini turli shakllarda taqdim etish orqali bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. Multimedia texnologiyalaridan foydalanish natijasida murakkab mavzularni vizual ko'rinishda tushuntirish imkoniyati paydo bo'ladi. Masalan, animatsiyalar, grafik modellar va simulyatsiyalar yordamida tabiiy fanlar, texnika va muhandislik yo'nalishlaridagi murakkab jarayonlarni oson tushuntirish mumkin. Bundan tashqari, elektron resurslar muntazam yangilanib borilishi sababli ta'lim mazmunining zamonaviy talablarga mosligini ta'minlaydi. Bu esa bosma adabiyotlarga nisbatan muhim ustunlik hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida muloqot muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Masofaviy ta'limning dastlabki shakllarida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot cheklangan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ushbu muammoni deyarli bartaraf etdi. Hozirgi kunda videokonferensiyalar, vebinarlar, onlayn forumlar, chatlar va ijtimoiy ta'lim platformalari orqali o'qituvchi hamda talabalar o'rtasida uzluksiz aloqa o'rnatilmoqda. Interaktiv muloqot ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'quvchilar o'zlarini qiziqtirgan savollarga tezkor javob olish, guruh muhokamalarida qatnashish va jamoaviy loyihalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday yondashuv bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga, kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanishiga hamda ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchi talabalar faoliyatini muntazam kuzatib borish va individual maslahatlar berish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ta'lim sifati va natijadorligini aniqlashda baholash tizimi alohida o'rin tutadi. Masofaviy ta'limda nazoratning an'anaviy va innovatsion shakllari uyg'unlashtiriladi. Elektron testlar, amaliy topshiriqlar, esse yozish, loyiha ishlari, portfoliolar va onlayn suhbatlar bilimlarni baholashning asosiy vositalari

hisoblanadi. Ushbu usullar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalar va kompetensiyalarni ham aniqlash imkonini beradi. Raqamli platformalar yordamida baholash jarayonini avtomatlashtirish imkoniyati paydo bo'ldi. Natijada natijalarni tezkor tahlil qilish, xatolarni aniqlash va individual tavsiyalar berish mumkin bo'lmoqda. Shuningdek, zamonaviy proktoring tizimlari masofaviy imtihonlarning shaffofligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Bu texnologiyalar videokuzatuv, biometrik identifikatsiya va sun'iy intellekt asosidagi nazorat mexanizmlaridan foydalanadi.

Masofaviy ta'lim zamonaviy jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Avvalo, u ta'lim xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali aholining bilim darajasini oshirishga xizmat qiladi. Natijada malakali mutaxassislar soni ortib, mehnat bozorining raqobatbardoshligi kuchayadi. Ayniqsa, hayot davomida ta'lim olish konsepsiyasining rivojlanishida masofaviy ta'lim muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Iqtisodiy nuqtai nazardan qaralganda, masofaviy ta'lim davlat va ta'lim muassasalari xarajatlarini optimallashtirish imkonini beradi. Yangi binolar qurish, auditoriyalarni jihozlash va boshqa infratuzilma xarajatlari qisqaradi. Shu bilan birga, ta'lim xizmatlarini ko'proq aholi qatlamlariga yetkazish imkoniyati yaratiladi. Bu esa inson kapitalini rivojlantirish va mamlakatning innovatsion salohiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kelajakda masofaviy ta'lim yanada takomillashib borishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ta'lim tizimlari keng qo'llaniladi. Bunday tizimlar har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishlari va o'zlashtirish sur'atini tahlil qilib, individual o'quv dasturlarini shakllantiradi. Natijada ta'lim jarayoni yanada samarali va shaxsga yo'naltirilgan tus oladi.

Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining rivojlanishi ham masofaviy ta'lim imkoniyatlarini sezilarli kengaytiradi. Talabalar murakkab laboratoriya tajribalarini virtual muhitda bajarish, tarixiy voqealarni ta'lim tarzida kuzatish yoki texnik jarayonlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, 5G va ta'lim avlod aloqa texnologiyalarining rivojlanishi yuqori sifatli videotranslyatsiyalar va real vaqt rejimidagi interaktiv mashg'ulotlarni tashkil etishga yanada keng imkoniyat yaratadi. Shunday qilib, masofaviy ta'lim kelajakda global ta'lim makonining asosiy tarkibiy qismlaridan biriga aylanishi kutilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, masofaviy ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ushbu ta'lim shakli tobora takomillashib,

keng qo'llanilmoqda. Masofaviy ta'lim ta'lim oluvchilarga vaqt va hududiy cheklovlarsiz bilim olish imkonini berib, uzluksiz ta'limni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlarning rivojlanishi bilan masofaviy ta'limning imkoniyatlari yanada kengayib, ta'lim sifatini oshirish va malakali kadrlar tayyorlashda muhim omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 260 b.
2. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2018. – 320 b.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2016. – 192 b.
4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 120 b.
5. Abduqodirov A.A., Hayitov A.G., Shodiev R.R. Axborot texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019. – 280 b.
6. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
7. Abduqodirov A.A. Masofaviy o'qitish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2015. – 210 b.
8. Yuldashev J.G'., Boqiyev R.R. Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent: Voris-nashriyot, 2017. – 224 b.
9. Saidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2013. – 172 b.
10. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 184 b.